

Features of the development of ecological culture in adolescents

Darmen NURISHOV¹

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021
Received in revised form
28 February 2022
Accepted 15 March 2022
Available online
25 April 2022

Keywords:

age group,
psychology,
physical education,
ecological culture,
subject-non-pragmatic type,
adolescence,
school,
parents.

ABSTRACT

In our study, it is important to take into account schoolchildren and their individual capabilities for the implementation of the process of forming an ecological culture. Taking into account the age dynamics of the formed attitude to nature, taking into account the age dynamics of the attitude to nature, developed by S.D. Deryabo, V.A. Yasvin, we agree with the authors that this is the most optimal age for the effective education of environmental culture.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss2-pp150-154>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

O'spirinlarda ekologik madaniyatni rivojlantirishning o'ziga xosliklari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

yosh toifasi,
psixologiya,
jismoniy tarbiya,
ekologik madaniyat,
subyektiv-nopranmatik tipi,
o'sprinlik,
maktab,
ota-ona.

Tadqiqotimiz doirasida maktab o'quvchilari va ularning individual imkoniyatlarini ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonida amalga oshirish maqsadida ko'rib chiqish ahamiyatli hisoblanadi. Ishlab chiqilgan tabiatga munosabat yosh dinamikasini hisobga olgan holda, S.D. Deryabo, V.A. Yasvin tomonidan ishlab chiqilgan tabiatga munosabatning yosh dinamikasini e'tiborga olgan holda biz bu ekologik madaniyatni samarali tarbiyalash uchun eng maqbul yosh ekanligi haqida ma'lumotlar keltiramiz.

¹ Doctor of Philosophy in Educational Sciences (PhD), Head of the Department of "Physical Education" of the Faculty of "Physical Culture" Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz.

Особенности развития экологической культуры у подростков

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

возрастная группа, психология, физическое воспитание, экологическая культура, субъектно-непрагматический тип, подростковый возраст, школа, родители.

в нашем исследовании важно учитывать школьников и их индивидуальные возможности для реализации процесса формирования экологической культуры. Принимая во внимание возрастную динамику сформированного отношения к природе, учитывая возрастную динамику отношения к природе, разработанную С.Д. Дерябо, В.А. Ясвиным, мы соглашаемся с авторами, что это наиболее оптимальный возраст для эффективного воспитания экологической культуры.

Mazkur yosh toifasida rivojlanishning qonuniyatlarini tushunishning asoslari psixologiyada, T.V. Korosteleva, A.A. Pleshakov, I.T. Suravegina, A.N. Nyudyurmagedov, N.N. Moiseev, B.T. Lixachev, I.I. Mazur, O.N. Kozlova, A.N. Rijova, I.N. Rijkov, T.G. Saidov, G.A. Serebrennikova, A.X. Tambiev, A.D. Ursul, G.V. Usova, U.M. Xaybulaeva, R.R. Shayxiev, F.M. Kadirova, N.M. Mammadov, I.D. Zverev ishlarida bayon qilingan.

V.A. Yasvin shunday deb hisoblaydi, bolaning tabiat olamiga munosabati dinamik ekanligini ta'kidlaydi. Kichik o'spirin yoshida munosabatning subyektiv-nopranmatik tipining "kirish" komponenti ustunlik qiladi: o'spirinlar har qanday ahamiyatli faoliyat jalb qiladi, u tabiatni asrashga, faqat foydani ko'zlamasdan uning bilan munosabatda bo'lishga tayyor. O'spirinlik krizis tabiatga subyektiv munosabat krizisi sifatida anglanadi – amaliy obyektiv-pragmatik tip keskin birinchi planga chiqib oladi.

O'spirinlar ekologik yaratish faoliyati tayyor, ular ekologik tarbiyaga buriluvchan, deb hisoblaydi olim-tadqiqotchilar I.V. Anisimov, V.S. Kuchmenko, N.S. Yulina, A.V. Yablokov, S.A. Ostroumov, I.S. Yakimanskaya, N.E. Yakubova, B.E. Bixovskiy, Ye.V. Kozlova, M.A. Kozlov, I.B. Litinetskiy, M.P. Shilov, S.D. Abduraxmanov.

Olimlar tomonidan o'spirinlarning faoliyatining o'ziga xosliklari ta'kidlanadi: "Mahsuldor faoliyatning mualliflik yo'nalishiga egaliglik" "ijtimoiy faollikning yangi turlarini qidirish; "o'spirinning yetakchi faoliyati – kattalar bilan ijtimoiy muloqotining yangi usullarining shakllanishi"; "o'spirinning yetakchi faoliyati ijtimoiy-ma'noli munosabat sifatida" "o'spirinning yetakchi faoliyati intim-shaxsiy munosabat sifatida" I.R. Aleksandrova, A.V. Smol'yanov, Yu.K. Babanskiy, A.G. Bannikov, A.A. Vakulin, A.K. Rustamovlar qayd etib o'tadilar.

O'spirin tezkor natijaga intiladi, unga kelgusi harakatining natijasini ko'rish, uni tengqurlari bilan muhokama qilish, o'zini namoyon qilish talabini qondirish ahamiyatli, u esa hislarining ichki vaziyatining akslanishi sifatida refleksiyasining keskin ortishida namoyon bo'ladi. Mazkur yosh toifasi uchun muhimi – o'z imkoniyatlariga boshqalarning bahosini olish. Kattalar bajaradigan ishlarga o'xshash ishlarga yo'nalganlik, real foyda beradigan va jamoa bahosini oladigan faoliyat turlarini qidirish kelib chiqadi. O'quvchilar o'tish davridayoq (15–17 yoshi) o'zini real "katta yosh" sezish imkoniyatini olishi kerak. Pedagoglar o'spirinlar o'zini aynan "katta yosh" sezishini, shuningdek, o'z qobiliyatlarining yetishmovchiligini va o'z qobiliyatlarining chegarasini belgilab olishlari uchun har xil sharoitlarni yaratishi kerak, deb hisoblashadi mualliflar jamoasi Z.P. Vasil'tsova, A.G. Bulatova, G.N. Volkov, A.M.G. aleeva. Bunday vaziyatlarni

o'quvchilarning o'qituvchilar va sinfdoshlari bilan o'zaro munosabatlarini sezilarli darajada qayta tuzish, masalan, har xil yosh toifali hamkorlik va nazorat va baholashning maxsus usullari bilan amalga oshirish mumkin.

Bu davrda ahamiyatli faoliyatning samarali differentsatsiyasi – ta'lim va ijtimoiy harakatlardan boshlab to devonalik va mayda anti ijtimoiy harakatlargacha boshlanadi. Differentsatsiyaning ichki kriteriylari bolaning muvaffaqiyatli, agar muvaffaqiyatli bo'lmasa, erkin, demak, mustaqil faoliyat turini qidiring, deb hisoblaydi A.N.Rikov.

Ekologik faoliyatda o'spirin shaxsining jismoniy dars jarayonida shakllanish xususiyatlariga mos ekologik madaniyat tarbiyalanadi. Faoliyat shaxsning rivojlanish jarayoni, demak, o'spirinlarning ekologik madaniyatini aniqlaydi.

O'spirin emotsional sohasi ushbu davrda ochiqligi, kuchi, bevositaligi, turg'unligi bilimi xarakterlanadi. Tabiat bilan munosabatida unga emotsional munosabati birinchi planga chiqadi, ammo bunda munosabatning bir butunligi bo'lmaydi, chunki u har xil o'quv predmatlariga «sochib» yuborilgan.

Ushbu yosh davrida, deb yozadi A.V.Vorontsov, muloqotlarda qiyinchiliklarga, jumladan, yopiqlik, negativizm, konfliktlilik, emotsional muvozanatsizlik, o'z kuchiga ishonmaslik kuzatilib, tashvishlanish va tinchsizlanish bilan qavatlashadi. Ushbu xususiyatlarni hisobga olgan holda, pedagoglar va o'quvchilar orasida alohida munosabatlarni o'rnatishdan tashqari, tengdoshlari bilan muloqotlarini tashkil qilishga e'tibor qaratish kerak, bu esa o'qishning alohida (masalan, loyiha va tadqiqot) shakllari orqali ta'minlanadi.

O'spirinlik davri o'zining emotsional sohasining noturg'unligiga qaramasdan, bilish faolligi, qiziquvchiligini orttirish uchun yoqimli davr hisoblanadi. Ularning qiziqishlari noturg'un va har xil yo'nalishli bo'lgani holda yangilikka intilish yo'nalishida rivojlanadi. Abstrak, nazariy fikrlashi, qabul qilishning maqsadlilik, turg'unligi, diqqati va nutq-mantiqiy holati shakllanadi. Murakkab xulosalash, gipotezalarini ilgari surishi va ularni tekshirishini qurish qobiliyati yuzaga keladi.

Ushbu davrda intellektual faoliyatida individuallik xususiyati kuchli seziladi, bu esa mustaqil fikrlashining, intellektual faolligining, vazifalarni hal qilishda ijodiy yondashishining rivojlanishi bilan bog'liq bo'ladi. Bu esa 15-16 yoshni ijodiy fikrlashining taraqqiyoti uchun senzitiv davr deb hisoblash imkonini beradi. Ushbu xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning qobiliyatlarini amalga oshirishdan foydalanish, ekologik sohadagi turg'un qiziqishlari doirasini, ayniqsa, ekologik muammolarni yechish, aniqlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Tadqiqot faoliyati davomida motivatsiyaning ortishi yuqoripast, ongli bo'lishi mumkin. Bunga bilim motivi yordam beradi, u tomonidan taqdim etilgan yangi tadqiqot bilimlarini o'zlashtirishga qaratilgan va bu bilimlarni o'zlashtirish motiviga hissa qo'shish faoliyatini rag'batlantiruvchi bilish motivi usullarni o'rganish yo'nalishni aniqlaydi, yangi bilimlarni olish va o'zlashtirishga yordam beradi.

O'spirinlarning o'quv faoliyatlariga nisbatan Yu.G.Simakov boshqa fikrni bildiradi. U shuni ta'kidlaydiki, o'spirin yoshidagi o'quv faoliyati va o'quv motivatsiyasiga munosabat ikki yoqlamalilik va hattoki, biroz paradoks xarakterga ham ega bo'ladi. Bir tomondan, mazkur davr o'quv motivatsiyasining pasayishi bilan xarakterlanadi, bu esa maktabdan tashqarida bo'lgan artof-muhitga qiziqishining ortishi va tengdoshlari bilan muloqotga berilib ketishi bilan tushuntiriladi. Boshqa tomondan, yuqoridan qayd qilinganidek, bu davr yangi, yetuk o'quv motivatsiyalarining shakllanishi uchun senzitivli hisoblanadi. Agar o'qish shaxsiy sifatga ega bo'lsa, u holda u mustaqil ta'lim va o'zini yuksaltirish bo'yicha faoliyatga aylanadi. O'quv motivatsiyasining pasayishi o'quvchilar

bilim olishning ma'nosini ko'ra olmasligi bois qisman yuzaga keladi. Maktab bilimlarining bahosi ularning ulg'ayish haqidagi tasavvurlarini qamrab olmaydi. Shu sababli o'quv faoliyati motivatsiyasini rivojlantirish uchun unga o'spirinning yetakchi motivlari: muloqot va o'z-o'zini anglashni kiritish ahamiyatli. Ushbu pozitsiyada o'z-o'zini anglash motivlarini rivojlantirish bilan atrof-muhitga yo'naltirilgan qadriyatlarni emotsional qabul qilish motivlarini rivojlantirish ham amalga oshadi.

Maktab o'quvchilarining muhim psixologik asoslari, O.V. Filonova, K.N. Polivanova fikriga ko'ra, refleksiv "o'ziga qaratish"dan iborat. O'zining o'quv faoliyatidagi imkoniyat va qobiliyatlariga refleksiv munosabati o'zini anglash sohasiga ko'chiriladi, bunda o'ziga "endi bola emasman" deb qabul qilinishi ta'minlanadi. Bunda bolaning ulg'ayish obrazida qator ketma-ket bosqichlar o'tiladi: ulg'ayish obrazini ochishdan boshlab to mustaqilligi va javobgarligining berilgan darajasi bilan shaxsiy ulg'ayish chegarasini anglashgacha. Bu o'zining shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyatlari o'lchamida munosabatlarining yuzaga kelishiga olib keladi, ya'ni unda ulg'ayishiga refleksiv munosabati paydo bo'ladi.

Jamiyatning ta'lim salohiyati birinchi o'rinda belgilanadi, yoshlarning bo'sh vaqtlarini ixtiyoriy va erkin idrok etishi o'zini ifodalash va tanib olish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan bo'sh o'rin hisoblanadi, ikkinchidan, dam olish faoliyati tabiatan qodir shaxsiy rivojlanishning yo'qolgan elementlarini to'plash va yaratish, o'z-o'zini anglash va tan olish uchun qo'shimcha joy zarur, faqat ekologik ta'lim doirasida shaxsning rivojlanishiga yo'naltirish, barqaror tomonlarini shakllantirishga yordam beradigan to'g'ri yo'nalish tabiiy muhitni parvarish qilishga qaratilgan shaxslar bilan muloqot ko'nikmalariga ega bo'lish imkoniyatini beruvchi tadbirlar, tabiat, jamoaviy ish kabi qimmatli shaxsiy fazilatlarni yaratadi, muloqot, qat'iyat, sabr-toqat, o'zaro yordam tuyg'ulari, turizm zararli odatlarga (chekishga) qarshi tura olishga ko'maklashadi, (spirt va boshqalar)sog'lom e'tiqod uchun mustahkam poydevor yaratish hayotda qiziqarli va foydali narsalarga to'la.

Ekologik madaniyatning sanab o'tilgan komponentlari sezilarli strukturalashgan bayon qilish tarzida qarab chiqishni talab qilishi aniq bo'lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida qayd qilinganlardan kelib chiqqan holda shuni ta'kidlaymizki, bunday o'spirinlik yoshining xususiyatlari: qiziqishlarining shakllanishi, ichki olamining, shaxsiy refleksiyasining, abstrak – mantiqiy, o'zini tahlil qilishga uquvining ochilishi va o'zini real xulqda anglashiga intilishi o'spirinlik yoshdagi yangi turlanishlar hisoblanadi. Ularni pedagogik amaliyotda qo'llashni bilish va shart-sharoitlari o'smirlarning maktab hayotidagi majburiyatlari qiymat tarkibiga ijtimoiy mas'uliyatni kiritish o'smirlarga o'z bilimlarini kengaytirish imkonini beruvchi maktab faoliyati ijtimoiy mas'uliyatli harakatlarni boshdan kechirish, umumiy manfaatlarni qachon hisobga olish maktab hayotini tashkil etish, o'z ijtimoiy mas'uliyatli harakatlar shaxs va uning o'rtasida tanlash, pedagogik vaziyatlarni yaratish darajasini oshirishga imkon beruvchi mas'uliyatning ijtimoiy yo'naltirilganligi, ijtimoiy mas'uliyat haqida hukm chiqarish, ijtimoiy tajribani boyitish mas'ul xulq va tajriba, ijobiy his-tuygular ustidan tayanch o'spirinlarda ekologik madaniyatni tarbiyalashning ancha muvaffaqiyatli jarayonining garovi bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абдукасымов Ш.К. Формирование экологического сознания студенческой молодежи Узбекистана в условиях независимости. Автореф. дис. ... канд. филос. наук. –Т.:1997, Д.4311/1997.

2. Айматов А. Шахс табиатга эстетик муносабатини шакллантиришда экологик онгнинг роли. (DSc) дисс... автореферати. Самарқанд: 2019. – Б. 29.
3. Бердимуратова А. Проблемы экологического кризиса в Приаралье (социально-политический аспект). Автореф. дисс. к.ф.н. – М., 1993.
4. Вершок И.Л. Теоретические проблемы формирования экологического правосознания.: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Минск, 2004. – С. 20.
5. Кулабухов Д.А. Экология культуры: культурно-антропологические аспекты. Дис ... канд. филос. наук. – Белгород, 2007. – С. 148.
6. Sessions G. (ed). Deep Ecology for the Twenty-first Century. Boston: Shambhala, 1995.